

”Puhetta joka ei ole puhetta”

Irak on koko ihmiskunnan sivistyksen kehto, jolla on ainutlaatuinen kulttuurihistoria. Yksi esimerkki alueen henkisestä valosta on tuhannen vuoden takainen mystikko al-Niffari, jonka nimi viittaa hänen Bagdadin ja Nasirijan välillä sijaitsevaan kotikaupunkiinsa (Niffar eli Nippur). Kyseessä on historian unohtama yksinäinen nero, eräs omaperäisimpiä arabialaisia kirjoittajia kautta aikojen. Niffarin kieli tarjoaa ylikielellisen perspektiivin kieleen ja hänen ajattelunsa avaa yliajatuksellisia ajatuksia ajattelemisesta. Onko kyseessä pelkkä sanoilla leikkijä vai suuri näkijä? Vai kenties molempia ja ei kumpaakaan?

”Sinä olet ikuisen läsnäolon kirjuri.” Näin julistaa sisäinen ääni Muhammad al-Niffarille (k. 965), joka kirjoittaa voimakkaan inspiraation valtaamana. Niffarin arabiankielisten teosten *Kitáb al-mawáqif* ja *Kitáb al-mukhátábát* muodostama tekstuaalinen maailma on monessa suhteessa ainutlaatuinen kokemus. Ensimmäinen yllätys on jo esitystavassa: ikuisen läsnäolon kirjuri julistaa koko sanomansa ylevästi Jumalan puheena ensimmäisessä persoonassa. Islamilaisessa kontekstissa menettely on hätkähdyttävän rohkea, sillä Jumalan itseilmoitukseksi julistautuva Niffarin teksti käytännössä asettuu Koraanin rinnalle, ja mikäli mittatikuksi asetetaan sanoman transsendenttisuus, Niffarin ylevä sanojen vuo itse asiassa *ohittaa* Koraanin: siinä missä islamin pyhä kirja on selvästi sidonnainen historialliseen syntykontekstiinsa, Niffarin jylhä vuodatus on jokseenkin irrallaan tästä maailmasta ja liittyy islamilaiseen ja suufilaiseen traditioon varsin häilyvästi. Niffariin onkin suhtauduttu islamin sisällä epäillen ja hänen oikeaoppisuuttaan on pidetty vähintäänkin kyseenalaisena. Esoteerisemmat mystikot kuten Ibn Arabi sen sijaan ovat nähneet Niffarin kirjoitustensa arvon ja tutkineet niitä tarkkaan.

Laajasti ottaen Niffari edustaa islamilaisen mystiikan ekstaattista haaraa eli ”juopunutta” suufilaisuutta, mutta hänen ajattelunsa on niin omaperäistä, että käytännössä Niffari on oma kategoriansa islamilaisen ajattelun historiassa. Niffarin teospari on poikkeuksellista luomisvoimaa ilmentävä aarreaitta, joka tosin on jäänyt varsin tuntemattomaksi niin lännessä kuin idässäkin. Ja mikä tärkeintä, hänen ajattelussaan on sellaista syvyyttä ja rikasrakenteisuutta, jonka ansiosta se on edelleen myös filosofisesti mielenkiintoista.

Ekstaattinen mieli ja julistava kieli

Mikä Niffarin sanojen vuossa olisi oleellisinta? Läntinen rationaaliteetti etsisi ensimmäiseksi *jaotteluita*, mutta niitä Niffari tarjoaa niukalti ja niiden merkitys diskurssissa on pintapuolinen ja rooli marginaalinen. Niffarin ajattelu on kryptistä ja enigmaattista, hänen kielensä on sarja kompakteja julistuksia, jotka liittyvät toisiinsa suunnilleen yhtä väljästi kuin laulun *All along the watchtower* rivit.

Se ulottuvuus, jota Niffarin julistus varsinaisesti heijastelee, on sisäinen mystisen kokemuksen maailma: ei-kielellinen mentaalinen tilaverkosto, jota uskonnolliset ajatusjärjestelmät tulkitsevat ymmärrettävään muotoon. Niffarin tekstien mielenkiintoisin anti liittyy kielellisen ja kielen takaisen mystisen todellisuuden väliseen suhteeseen. Näiden kahden ulottuvuuden välillä vaikuttavat prosessit ikään kuin pitävät hänen diskurssiaan alituisessa liikkeessä.

”Mystisen” ulottuvuuden olemassaolosta ja olemuksesta ei voi ehkä sanoa mitään objektiivista, mutta kysymys sen ja kielen välisistä relaatioista on siitä huolimatta filosofisesti relevantti. Ongelma on lisäksi periaatteessa samanlainen uskonnosta riippumatta: sikäli kuin uskontojen välillä on eroja, erot voivat olla niin kielessä kuin ”mystisessä ulottuvuudessa”, mutta näiden välisen relaation problematiikka on luonteeltaan universaali.

Verbaalinen ulottuvuus jaottelee mentaalisen todellisuuden tavalla, joka on potentiaalisesti harhaanjohtava ja monella tavoin epätydyttävä. Sanoilla on taipumus piirtää rajoja, joita ei ole, ja siten tarkentaa mentaalisten ilmiöiden maailmaa liian teräväksi, sekä ennen kaikkea eriyttää asioita, jotka todellisuudessa ovat osittain päällekkäisiä – ongelma, jonka kanssa Wittgenstein kävi omat kielifilosofiset Jaakobin paininsa. Niffari liikkuu tavallaan aivan samalla kentällä, mutta siinä missä Wittgenstein kääntelee kiviä ja nostaa kantoja, Niffari tanssahtelee dramaattisesti hyppien kannolta toiselle. ”Aseta kirjain taaksesi tai et menesty ja se ottaa sinut tykönsä.”¹ Mutta kumpikin pyrkii tekemään pellon helppokulkuisiksi: Wittgenstein muokkaamalla sitä selkeämmäksi, Niffari luomalla reittejä sen lävitse. Pellon reunalla tiedettävissä olevat seikat loppuvat, ja siellä Wittgenstein vaikenee, mutta Niffari avaa suunsa.

”Tule ulos kirjainten seasta, niin pääset irti lumouksesta”, Niffari kehottaa.² Hän käyttää kieltä vapauttaakseen vastaanottajan ymmärrystä kielen orjuudesta ja irrottaakseen hänen huomionsa sanojen ”oikeista” merkityksistä. Siksi olisi irvokasta ja latteaa langeta teologien helmasyntiin ja

Ja Hän sanoi minulle:

* Kirjain on huntu, kirjaimen kokonaisuus on huntu, ja kirjaimen osittaisuus on huntu.

* Minua ei tunne kirjain eikä se mitä kirjaimessa on, ei se mikä on kirjaimesta eikä se mitä kirjain osoittaa.

* Sisältö, jota kirjain ilmaisee, on kirjain, ja polku, joka johtaa sen luokse, on kirjain.

* Teoria on kirjain, jota ei ilmaise selkeästi mikään muu kuin käytäntö, ja käytäntö on kirjain, jota ei ilmaise selkeästi mikään muu kuin vilpittömyys, ja vilpittömyys on kirjain, jota ei ilmaise selkeästi mikään muu kuin kärsivällisyys, ja kärsivällisyys on kirjain, jota ei ilmaise selkeästi mikään muu kuin periksi antaminen.

* Tieto on kirjain, joka on tullut merkityksen asemaan: jos ilmaiset sen selkeästi merkityksen avulla, jonka asemaan se on tullut, olet artikuloinut sen.

* Kaikki toinen on kirjainta, ja kaikki kirjain on toista.

* Minua ei tunne se, joka tuntee läheisyyteni ääriviivojen perusteella, eikä Minua tunne se, joka tuntee kaukaisuuteni ääriviivojen perusteella.

* Mikään ei ole lähempänä Minua kuin mikä tahansa tarkkuuden perusteella, eikä mikään ole kauempana Minusta kuin mikä tahansa tarkkuuden perusteella.

* Epäily asuu kirjaimessa. Kun se esitetään sinulle, sano: ”Kuka toi sinut?”

* Kuninkuus asuu kirjaimessa.

Mawāqif 55:2–11,
suom. Serafim Seppälä.

rekonstruoida ekstaattisen mystikon kielenkäytön taustalle oppirakenne, systemaattinen käsitejärjestelmä. Niffari tahtoo opettaa lukijoitaan ajattelemaan kauempana sanoista – hieman samaan tapaan kuin pyöräilijää kehoitettaisiin irrottamaan otteensa ohjaustangosta ja ajamaan välillä ilman käsiä. Pyrkimystä voisi havainnollistaa myös seuraavasti: jos perimäinen todellisuus on kuin englantilainen tikkataulu ja kieli sen päälle kiinnitetty metallikehikko, joka jakaa todellisuuden sanojen sektoreihin, niin Niffarin tarkoitus on irrottaa kehikko tikkataulusta ja käännellä sitä edessämme opettaakseen meitä katselemaan todellisuutta saman kielellisen kehikon lävitse erilaisista kulumista. Toisin sanoen hän ei juurikaan tarvitse uusia termejä vaan operoi lähinnä yleiskielen sanastolla, jota hän käyttää perspektiivejä vaihdellen.

Koska Niffarin ajattelu ei ole sidottu oppiin tai jäykkään käsitejärjestelmään, ei-kielellinen kokemusmaailma ja kielel-

linen ulottuvuus saavat hänen teksteissään käydä vuoropuheluaan vapaasti hengittäen. ”Poissaolossa sinä kuulut kaikkeen ja kaikki sinuun, näyssä sinä et kuulu mihinkään eikä mikään sinuun”,³ hänen jumalallinen subjektinsa julistaa ihmiselle. ”Näky on läsnäolon portti.”⁴ ”Kätke Minut poissaololta, ja Minä kätken sinut näyltä. Sinun näkysi näystä on poissaoloa. Sinun poissaolosi näyn näystä on näky.”⁵ ”Kun näet Minut, vaikene näystäni, enkä Minä palauta sinua mihinkään taivaan ja maan tieteistä; huntuan sinut sen avulla itseltäni niin kauan kuin sinä viivyt.”⁶

Keskittyminen itse (mystiseen) kokemukseen heikentää keskittymistä sen ilmaisuun. Niffari toteaa yksiselitteisesti, että ”mitä enemmän näky kasvaa, sitä enemmän ilmaisu hii-puu.”⁷ Kokemuksen luonne saattaa muuttua täysin, jos sen subjekti keskittyy kokemuksen diskursiiviseen aspektiin. Niffari huomauttaakin, että jos keskittymisen tila tapahtuu verbaalisella

tasolla, se ei ole enää keskittymistä vaan eriytymistä. Toisin sanoen subjektin olisi palveltava Jumalaa eikä tietoa hänestä.

Yliverbaalisuushanteesta huolimatta Niffarin kieli ei ole köyhää eikä hänen ajattelunsa ole epä-älyllistä – päinvastoin kyseessä on verbaalinen ilotulitus ja ajatusten tanssi, jossa lukijan pää menee enemmän tai myöhemmin pyörälle. Käännöstekstiä mietiskelevän on lisäksi hyvä tietää, että arabialainen alkuteksti avaa vielä laajempia näköaloja; kompakteista ilmaisuista ja niihin sisältyvistä moninaisista assosiativisista sivupoluista on käännettäessä jäänyt jäljelle usein pelkkä keskittien kompromissi.

Mystinen kieli operoi jännitteisellä kentällä. Yhtäältä se on tuomittu riittämättömäksi, koska se toimii epämääräisten ja rajattomien mentaalisten entiteettien parissa, joihin viittaavien termien konnotaatiot rakentuvat subjektiivisesti ja yksilöllisesti. Mutta toisaalta termit ovat muodoltaan universaaleja, samoja kaikille kielen käyttäjille, ja tämä voi harhauttaa käyttäjän luulemaan tavoittaneensa niiden merkityksen puhtaassa tai täydellisessä muodossaan, vaikka itse asia olisikin kaukana sitä signifioivien sanojen takana. ”Ilmaisu on huntua”, Niffari julistaa osoittaen kielen harhauttavaa luonetta. ”Puhe on huntua” ja ”kirjain on huntua”.⁸

Kieli on rajallinen väline ilmaisemaan absoluuttisia totuuksia myös epävakautensa takia. Niffari ilmaisee tämän jokseenkin modernin idean ylevästi julistamalla, että ”nimien kansa on varjon kansaa”.⁹ Niillä, jotka operoivat pelkän ilmaisun kanssa, on siis kohteenaan pelkkä pimeä todellisuuden heijastus.

Kohteena saavuttamaton

Semanttiset heikkoudet eivät kuitenkaan tarkoita, että keskustelu pitäisi lopettaa, vaan ne päinvastoin raivaavat keskustelulle lisätillaa. Mystinen diskurssi on perusuonteeltaan ei-saavuttavaa, aina eteenpäin pyrkivää. Juuri tässä Niffari on parhaimmillaan. Kielen merkityksen suhteellisuutta iskostettuaan hän julistaa välittömästi, että mystisen kokemuksen aikana rajoittavana tekijänä, ”huntuna”, toimii yhtä lailla hiljaisuus. Toisaalla Niffari toteaa, että ajatukset sisältyvät kirjaimeen ja harhakuvitelmat ajatuksiin, mutta puhdas Jumalan muistaminen (*dhikr*) tapahtuu molempien takana; ja tämän perään hän lisää, että Jumalan nimi on vielä muistamisenkin toisella puolen – vaikka *dhikrissä* nimenomaan käytetään Jumalan nimeä mantrana.

Mystiseen ajatteluun kuuluvasta intentionaalisuudesta seuraa se kaikille syvällisille mystikoille ominainen piirre, että tavanomaiset uskontojen ja hengellisen elämän vähättelemiseen käytetyt ajatukset eivät näytä purevan heihin. He ovat itse syvällisesti tietoisia kyseisistä ongelmista ja sikäli usein askeleen edellä kriitikkojaan. Tästä esimerkiksi sopii psykologinen projisointi teologisten käsityksien muodostustapana: ihmiselle on tyypillistä heijastaa psykologisen itseytensä piirteitä ja oman kokemusmaailmansa tuottamia käsityksiä mys-

tiseen ulottuvuuteen, viime kädessä siis Jumalaan, ja maallisten asioiden varaan rakentuva kieli pyrkii huomaamatta voimistamaan tätä kehitystä suuntautuessaan kuvaamaan hengellisiä ulottuvuuksia ”tämänpuoleisin” käsittein. Niffari

on hyvin tietoinen tästä vaarasta. Hänen jumalallinen subjektinsa toteaa: ”Minun attribuuttini, joita ilmaisu tukee, ovat eräässä mielessä sinun attribuuttejasi.”¹⁰ Lauseen tarkoitus on puhdistaa mieltä kielellisten attribuuttien luomasta inhimillisten asioiden konnotaatioverkostosta ja siten avata hetkeksi näköala ei-kielelliseen ulottuvuuteen, jossa Jumalan (sanoista) puhdas olemus odottaa.

Sen, kuinka Niffari hyppelee niiden kantojen yli, joita Wittgenstein kääntää yksi kerrallaan, osoittaa hyvin suhtautuminen tietoon. Tieto ei ole Niffarille minikäänlainen itseisarvo: hänen diskurssinsa subjekti kehottaa lähtemään ulos tiedosta – mikä tietysti edellyttää, että on ensin päässyt ”tietoon” –, jonka vastakohta on tietämättömyys, mutta kieltää lähtemästä ulos sellaisesta tietämättömyydestä, jonka vastakohta on tieto. Se, mitä termeillä tarkkaan ottaen tarkoitetaan, riippuu tässäkin siitä,

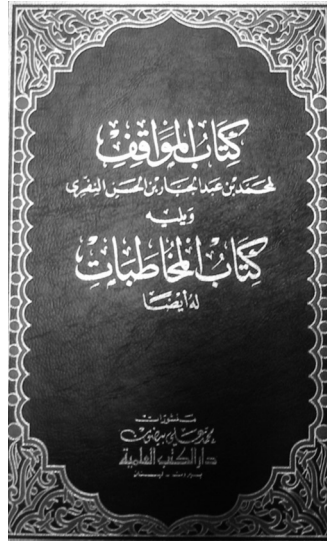
mistä näkökulmasta niitä katsotaan. Tämä ymmärtämisen perspektiivisidonnaisuuden ja merkityksien suhteellisuuden ymmärtäminen on Wittgensteinia ja Niffaria tietyllä tavalla yhdistävä tekijä. Tiedon *perusteet* eivät kuitenkaan kiinnosta Niffaria, joka näkee abstraktioiden rakentuvan moniulotteemmin kuin vain jonkin perusteen varaan; perusteiden sijaan hän hahmottaa käsitteitä mieluummin esimerkiksi suhteessa niiden vastakohtiin: ”Kun olet oppinut tiedon, jolla ei ole vastakohtaa, ja tietämättömyyden, jolla ei ole vastakohtaa, et ole maasta etkä taivaasta.”¹¹

Vastakohdan olemassaolemattomuus tiedon kriteerinä on sen verran hämmäntävä argumentti, että se saa kysymään: tarkoitetaanko tällä todella jotain vai onko kyseessä jonkinlainen ajatuksellinen provokaatio? Ja tähänkin kysymykseen on vastattava: riippuu näkökulmasta. Koska todellinen tieto ei Niffarin ajattelussa ole kielellisissä rakennelmissa, tieto ei ole sanojen varassa vaan kielen takana: ”Nimi tuhoaa tiedon”. Mystikoille tyypilliseen tapaan Niffari kehottaa kantamaan tietoa mukana niin kauan kuin ”opit sitä, mutta kun olet oppinut sen, heitä pois se mitä mukanasi on.”¹²

Diskurssin eteenpäinpyrkivyyttä merkitsee väistämätöntä tendenssiä ajautua käyttämään paradoksaalisia ilmaisuja. Niffarin jumalallisen subjektin julistaessa ”kun ylität kirjaimen, pysähdyt näkyyn” ajatus ei pysähdy tähän vaan jatkuu kääntyen itsensä ympäri: ”sinä et kuitenkaan pysy pysähtyneenä näyssä ennen kuin näet huntuni näkynä ja näkyni huntuna.”¹³

Paradoksaaliteetti diskurssin voimavarana

Suuri osa islamilaisen mystiikan keskeisimmästä klassisesta kirjallisuudesta on sanoja sanoista: teknisiä termejä ja niiden välisten suhteiden määrittelyä. Niffari sivaltaa sanansa säilyllä (suufilaisen) kielen introspektiivisyyttä, ”kirjainta

joka puhuu kirjaimesta”, viitaten kirjainten alla olevaan merkitysten assosiaatorihmastoon. Niffarin oma ajatus sen sijaan pyrkii liikkumaan termien varaan rakentuvan keskustelun yläpuolella.

”Kirjaimen” puolustukseksi voidaan kuitenkin esittää vastakysymys: jos mystinen kokemus on luonteeltaan tajuntaa laajentava ja maailman katsomisen tapaa uudistava elämys, eikö saman päämäärän voi saavuttaa myös sanojen avulla, ajattelun kautta? Homileettisissa yhteyksissä tähän kysymykseen saatetaan usein vastata kieltävästi haluttaessa korostaa puhtaan kokemuksen synnyttämää aitoa tulosta, mutta pohjimmiltaan vastaus on kuitenkin myönteinen. Miksi muuten hengellistä opetusta ylipäättään olisi?

Uskonnollinen ja mystinen kieli ei ole vain tarkoitukseton ”huntu” vaan tärkeä hengellisen kasvun väline, ja siksi Niffarikaan ei nimitä kirjainta ainoastaan hunnuksi vaan myös ”aarrekammiksi” ja ”tuleksi”. Toisaalta aito hengellinen opetus ei voi tietenkään olla *pelkkä* sanarihmasto vailla yhteyttä kokemukselliseen ulottuvuuteen. Mystisen diskurssin primaarinen funktio on ohjata tekstin vastaanottajaa kohti kokemusmaailmaa: saada ilmaisun laatijan tarkoittama merkitys ja vastaanottajan ymmärtämä merkitys kohtaamaan auttamalla vastaanottajaa tulemaan itse osalliseksi samasta todellisuudesta. Jumalan perspektiivistä puhuva Niffari ilmaisee tämän ylevästi: ”Kenen tahansa puhujan todellista puhetta on se, joka vakauttaa sinut hurmokselliseen kokemukseen (*wajd*) Minusta. Tulkitse siis puheet Minun hurmoksellisen kokemiseni pohjalta, ja tulkitse kokemuksesi Minusta sinun muusta kuin Minusta pois kääntymisesi valossa.”¹⁴

Toinen mystisen kielen funktio on pyrkimys purkaa ihmisajattelun rajoituksia ja sen edellyttämiä erittelyjä sekä laajentaa subjektin perspektiiviä kohti koko todellisuutta avaamalla mielelle uusia ajatusmalleja ja ulottuvuuksia. Tämä ”psykedeelinen” funktio vaikuttaa semanttis-käsitteellisiin rajoihin pyrkimällä siirtämään niitä aina hiukan tuonnemmaksi. Niffarin jumalallinen subjekti lupaa inspiroivasti: ”Ole Minun kauttani, niin saat nähdä tiedon ja tietämättömyyden rajoina, ja puheen ja hiljaisuuden niissä rajoina. Saat nähdä jokaisen rajoituksen hunnutetuksi pois Minusta rajoittumisen kautta, ja saat nähdä hunnun ulomman puolen tiedoksi ja sen sisemmän puolen tietämättömyydeksi.”¹⁵

Ymmärrystä laajentavan funktion kannalta tärkein diskursiivinen voimavara on ilmaisun paradoksaaliteetti eri muodoissaan. Kristinuskossa paradoksaaliteetti muodostaa opin ytimen ja ajattelun lähtökohdan, kun taas islamilainen teologia ja jumalakuva ovat perusteiltaan ja rakenteeltaan varsin rationaalisia. Tästä huolimatta suufit ja erityisesti Niffari ovat kehittäneet ja soveltaneet paradoksin tematiikkaa monessa suhteessa kristittyjä pidemmälle.

”Minä olen lähempänä kuin kirjain, vaikka se puhuisi, ja Minä olen kauempana kuin kirjain, vaikka se olisi vaiti.”¹⁶ Paradoksaalinen kieli operoi antipodaalisesti: se ei välttämättä edes yritä *lähestyä* kohdettaan, kuten määrittelevä kieli, vaan se paremminkin pyrkii paikallistamaan sitä ikään kuin esittämällä kaksi vastakkaista pistettä sitä ympäröivältä kehältä.

Mystisen kielen semanttinen avaruus ilmenee havainnollisesti lauseissa, jotka ovat muodollisen rakenteensa puolesta täydellisiä paradokseja. Esimerkiksi lause ”minun puheeni ei ole puhetta”¹⁷ näyttää edellyttävän, että samaa merkkiä käytetään kahdella erilaisella tavalla: yhtäältä ”puhe” viittaa in-

telligiibelin ajatuksen rajattomaan ilmaisuun, jonka merkitys riippuu aina kulloisenkin vastaanottajan kapasiteetista, ja toisaalta ”puhe” viittaa tavalliseen ilmaisuun luonnollisessa kielessä. Lauseita voi lukea siten, että kummankin ”puhe”-sanan kahta eri merkitystä vaihdellaan aspektimuuntelussa samaan tapaan kuin Wittgensteinin legendaarisessa kuvaesimerkissä, jossa jänis muuttuu aspektimuuntelun kautta linnuksi ja lintu taas jänikseksi.

Mystisen kielen – ja lukutavan – tekee mielenkiintoiseksi ja haastavaksi se, että vastaavaa kaksin- tai useampikertaisen merkityksen periaatetta voidaan soveltaa mihin tahansa mystisen kielen avaintermiin. Esimerkiksi ihmisen ja Jumalan yhdistymistä kuvaavia termejä voidaan lukea vastaavan aspektimuuntelun kautta. Paradoksaaliset lausemat osoittavat, että ilmaisun merkitys ei ole matemaattisen jäykästi sidoksissa sen verbaaliseen muotoon eikä sen signifiikkaatta referenssiin.

Siitä, että ilmaisun ydin on sanojen tuolla puolen, seuraa myös se monia mahdollisuuksia avaava tosiasia, että Niffarin tapainen kielen luonteen oivaltanut mystikko ei pelkää kieltä eikä kieleen sidottuja opillisia ongelmia. Tätä voisi pitää seurausena aidosta mystisestä kokemuksesta ja sen mukaisesta maailmankuvasta, jonka ansiosta kokija nousee diskursiivisen tason ja uskonnollisten kielipelien rajoitusten yläpuolelle. Islamilaisessa teologiassa Jumalan attribuutit on keskeinen ongelma, johon liittyy kysymys Koraanin sanan ikuisuudesta; Niffarin lähestymistavassa attribuutit ovat ”polkuja” luodussa todellisuudessa, mutta eivät sen enempää. Jumalaa ei tunneta kirjaimen kautta, ei sen kautta mikä perustuu kirjaimen, eikä kirjaimessa. Tämä ylikielellinen perspektiivi todellisuuden on mystisen kielen ja ajattelun ”ydintä”.

Viitteet

1. Niffari: *Mawāqif* 55:1. Kaikki käännökset ovat omiani ja perustuvat arabialaiseen alkutekstiin.
2. Niffari: *Mukhātabāt* 16:5.
3. Niffari: *Mukhātabāt* 32:4.
4. Niffari: *Mukhātabāt* 37:16.
5. Niffari: *Mukhātabāt* 33:7–9.
6. Niffari: *Mukhātabāt* 32:4.
7. Niffari: *Mawāqif* 28:2.
8. Niffari: *Mawāqif*, 28:3, 20:15, 55:2, 67:2.
9. Niffari: *Mawāqif* 67:10.
10. Niffari: *Mawāqif* 55:18.
11. Niffari: *Mawāqif* 55:24.
12. Niffari: *Mukhātabāt* 16:6.
13. Niffari: *Mawāqif* 55:29–30.
14. Niffari: *Mukhātabāt* 19:27.
15. Niffari: *Mukhātabāt* 14:8.
16. Niffari: *Mukhātabāt* 17:1.
17. Niffari: *Mukhātabāt* 1:4.

Kirjallisuus

- S. T. Katz (Toim.), *Mysticism and Language*. Oxford University Press, Oxford 1992.
- Niffari, *Mawāqif and Mukhātabāt*, toim. A. J. Arberry. E. J. W. Gibb Memorial Series, London 1987.
- Serafim Seppälä, ”In Speechless Ecstasy.” *Expression and Interpretation of Mystical Experience in Classical Syriac and Sufi Literature*. Publications of the Institute of Asian and African Studies. Helsinki 2002.